

historiographic narratives, since it is the author's communication that serves as a builder of latent-conceptual basis of a narrative.

Keywords: *communication structure, the "text-in-text" method, Greek historiography, late-hellenistic period.*

УДК 811.14'02:81'42

К. М. Докучаєва, студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОБРАЗ АЇДА В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА МІФОЛОГІЇ: КОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

У статті досліджено способи вербалізації уявлень стародавніх греків про царство мертвих та його володаря, визначено міфи, у яких описується Аїд як бог та царство мертвих, проаналізовано мовні засоби зображення Аїда у давньогрецькій літературі, розглянуто гносеологічний аспект уявлень греків про потойбічний світ, зокрема встановлено взаємозв'язок Аїда з таємним знанням, якого можна було досягнути після смерті.

Ключові слова: *вербалізація, давньогрецька мова, давньогрецька література, давньогрецька міфологія, Аїд, царство мертвих, хтонічні культури, знання.*

Уявлення стародавніх греків про потойбічний світ були предметом дослідження у працях А. Ф. Лосєва [Лосев 1996], А. А. Тахо-Годі [Тахо-Годи 1989], Р. Грейвса [Грейвс 1992], Д. Л. Міллера [Miller 1978], С. Дж. Макі [Maskie 1999] та ін. Ці вчені досліджували взаємозв'язок Аїда з іншими давньогрецькими богами, зокрема, з Діонісом [Miller 1978], аналізували образ Аїда у поемах Гомера [Maskie 1999], проте вербалізація уявлень стародавніх греків про підземний світ та його володаря у творах давньогрецької літератури залишилася поза увагою вчених. Отже, **актуальність** даного дослідження зумовлюється недостатнім висвітленням у науковій літературі образу Аїда в давньогрецьких творах, а також необхідністю дослідження мовної репрезентації уявлень стародавніх греків про потойбічний світ з позицій лінгвокогнітології та лінгвокультурології. **Мета даної статі** – дослідити вербалізацію давньогрецьких уявлень про потойбіччя, зіставити репрезентацію царя мертвих у різних міфо-

логічних системах Стародавнього світу, встановити взаємозв'язок Аїда з іншими давньогрецькими хтонічними божествами. **Об'єкт дослідження** – образ Аїда у давньогрецькій літературі та міфології, а **предмет дослідження** – вербалізація уявлень про Аїда/Плутона як бога підземного світу та Аїд/Тартар як царство мертвих у давньогрецькій літературі. Матеріали дослідження – поеми Гомера та Гесіода, гомерівські гімни, давньогрецькі трагедії класичної доби, комедія Аристофана "Жаби".

У давньогрецькій міфології існував чіткий поділ богів на небесних та хтонічних. Хтонічні божества асоціювалися з сільським господарством, яке відігравало провідну роль у житті простих людей; а також смертю та життям у потойбічному світі [Burkert 1958, 56]. На відміну від жертвоприношень на честь небесних богів, жертви хтонічним богам приносилися вночі, жертовні тварини мали бути чорного кольору, крім того, вся жертвна тварина присвячувалася божеству, а також було заборонено вживати м'ясо жертвовної тварини [Mikalson 2010, 37–38].

До хтонічних божеств належали боги, хтонічність яких була головною ознакою їх ества, зокрема Деметра, Персефона, Геката й Аїд. Певні ознаки хтонічності можна спостерігати також у богів, які формально належали до небесних, проте за своїми атрибутами та функціями були пов'язані з потойбіччям, зокрема, Гермес, Аполлон, Зевс та Геліос.

Серед небесних богів превалювали божества чоловічого роду, натомість серед хтонічних – жіночого. Люди уникали вживання їхніх імен і замість них використовували описові мовні засоби, щоб не накликати на себе біди. Саме тому в давньогрецькій літературі хтонічні божества мають надзвичайно багато табуїстичних епітетів, описуються за допомогою евфемізмів та перифразів. Характерною особливістю хтонічних божеств є дуальність їхньої сутності: кожне хтонічне божество має альтернативну нехтонічну сутність, пов'язану або з Олімпом, або з іншими сферами світу (море, небо тощо). Єдиним винятком постає цар потойбіччя, адже лише Аїд не має прямого зв'язку з Олімпом та небесними богами, він повністю належить царству мертвих.

Уявлення давніх греків про Аїд/Тартар як потойбічний світ та його місцезнаходження надзвичайно неоднозначні та супере-

чливі. У більш давніх джерелах засвідчене розрізнення понять Аїду і Тартару. Так, за Гомером, Тартар знаходився глибоко під землею, "настільки ж далеко від Аїда, як і небо від землі" (Hom. II, 8, 14–16). Проте вже Гесіод ототожнює ці два поняття, коли говорить, що *ψυχή δὲ Αἰδόςδε κατῆεν Τάρταρον ἐς κρυόνθ'* "душа сходить до Аїду, до крижаного Тартару" (Hes. Scut. 254). Звідси можна зробити висновок, що ототожнення Аїду і Тартару відбулося у VIII–VII ст. до н. е.

У давньогрецькій міфології збереглася невелика кількість міфів про потойбічний світ, які можна умовно поділити на три групи: 1) міфи про героїв, які за життя побували у царстві мертвих і яким пощастило вийти звідти живими (міфи про Орфея, Геракла та Тесея); 2) міфи про людей, героїв та титанів, які за свої гріхи отримали в царстві мертвих особливе покарання (міфи про Тітія, Сізіфа і Тантала); 3) міфи про людей, яким пощастило хоча б ненадовго повернутися з царства мертвих уже після своєї смерті (міфи про Тантала, Прокесілая, Алкесту, Семелу). Усі ці міфи об'єднують уявлення про царство мертвих як про місце, котре неможливо було надовго залишити, а розголошення набутого знання про яке жорстоко каралось.

Окремо слід сказати про найбільш частотний епітет Аїду як царства мертвих, а саме – "чорний", що представлений в давньогрецькій літературі в таких варіантах як *κελαινός* "чорний" (Aesch. Prom. vinct. 433, 1051), *μελαμβαθής* "той, що чорніє своєю глибиною" (Aesch. Prom. vinct. 219), *κνεφαῖος* "темний" (Aesch. Prom. vinct. 1029). За уявленнями стародавніх греків темрява, що панувала у потойбічному світі, не була простою відсутністю світла, натомість це була первісна темрява, де залягали "початки і кінці всього суцього" (Hes. Theog. 736–739). У цілому, Аїд поставав місцем, яке не можна було бачити ані живим людям, ані самим богам. Він був чимось таємничим, страшним і забороненим, але тільки до часу смерті кожної людини. Через це можна припустити, що "чорність" Аїду – це не наслідок відсутності в ньому денного світла, проте наслідок того, що греки нічого про потойбічний світ не знали.

До нашого часу збереглася незначна кількість давньогрецьких міфів, у яких головним героєм є Аїд як володар підземного світу. Серед них найбільш важливим постає міф про викрадення Аїдом Персефони. За сюжетом, Персефона мала змогу проводити дві третини року зі своєю матір'ю Деметрою на Олімпі, проте на третину року мала повертатись до Аїда. Дослідники вважають, що Персефона постає володаркою потойбіччя більшою мірою, ніж Аїд, оскільки воскресіння як один з головних атрибутів царя мертвих належить Персефоні, а не Аїду, на противагу, наприклад, Осірісу у давньоєгипетській міфології [Мифы народов мира 2005, 26].

Крім того, на відміну від царя мертвих інших міфологічних систем Стародавнього світу, Аїд не виконує функції судді у потойбіччі, як знову ж таки Осіріс у давньоєгипетській міфології [Коростовцев 1976, 253]. За уявленнями греків Аїд не є злою, жорстокою силою і не вважається ворогом людей, з яким вони мають боротись, як наприклад, у шумерській та аккадській міфологіях [Крамер 1977, 134]. Як уже зазначалося, він не постає суб'єктом воскресіння, а тому не має у собі дуальності наземного та підземного світів. Функції царя мертвих виконує Персефона, а Аїд, за уявленнями греків, просто існує у потойбічному світі, знання про який вкриті суцільною темрявою.

В давньогрецькій літературі Аїд постає богом, у характеристиці образу якого неабияке значення відіграє мотив знання. Аїд, як і інші хтонічні боги, володіє знанням. Проте, на відміну від них, саме через відсутність в образі Аїда дуальності, яка притаманна всім іншим хтонічним богам, його знання є всеосяжним: він відає і про минуле, і про теперішнє, і про майбутнє. У комедії Аристофана "Жаби" Аїд відпускає Есхіла з підземного світу завдяки наявності в останнього необхідного знання з такими словами: *σῶζε πόλιν τὴν ἡμετέραν γνώμαις ἀγαθαῖς, καὶ παιδεύσον τοὺς ἀνοήτους* "допомагай полісу нашому знаннями добрими і навчи нерозумних" (Aristoph. *Ranae* 1500–1504). Саме через володіння таємним знанням, за уявленнями греків, людина могла надбати в царстві мертвих щасливе життя, що на рівні культури знайшло відображення в Елевсінських містеріях, най-

більш таємничому культурі Давньої Греції, заснованому Деметрою після викрадення Персефони. У гомерівському гімні до Деметри знаходимо такі слова про Елевсінські містерії: ὄλβιος ὃς τὰδ' ὄπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων· ὃς δ' ἀτελής ἰερῶν, ὃς τ' ἄμμορος, οὐ ποθ' ὁμοίων αἴσαν ἔχει φθίμενός περ ὑπὸ ζόφῳ εὐρώεντι "щасливі ті з народжених людей, хто таїнства бачив; той же, хто не виявив благочестя, сердешний, не матиме таку ж щасливу долю, коли завершить свій земний шлях у затхлій підземній темряві" (Hymn. Hom. in Cer. 480-483). У діалозі "Федон" Платон зазначає, що тільки після розлучення з тілом у потойбіччі можна отримати вище знання (Pl. Phaed. 66 e).

У давньогрецькій літературі Аїд отримує багато табуїстичних епітетів, евфемістичних або перифрастичних імен. Саме ім'я Αἰδης означає "невидимий", а його найбільш вживана альтернатива Πλούτων – "багатий". Загалом, усі знайдені під час дослідження епітети можна поділити на декілька груп: 1) епітети Аїда як царя мертвих, наприклад: νεκροδέγμων "приймаючий мертвих" (Aesch. Prom. vinct. 152), νεκρῶν σωτήρ "рятівник мертвих" (Aesch. Agam. 1387), πολυσημάντωρ "той, що панує над багатьма" (Hymn. Hom. in Cer. 376), ἐνέροισι καταφθιμένοισιν ἀνάσσων "володар померлих, що знаходяться в підземному царстві" (Hes. Theog. 850); 2) епітети, що вербалізують зовнішні риси Аїда, наприклад: κvanoχαίτης "темноволосий" (Hymn. Hom. in Cer. 347), ὁ μελαγχαίτας θεός "чорноволосий бог" (Eur. Alcest. 438); 3) епітети, у яких міститься негативна оцінка Аїда, наприклад: ἐχθρός "ненависний" (Aesch. Septem contra Thebas, 869), θεῶν ἔχθιστος "найбільш ненависний з богів" (Aesch. Fragm. Tetr. 28, A, 279b2, 1), στυγερός "ненависний" (Hymn. Hom. In Cer. 395), ἰφθιμός "владний, страхітливий" (Hes. Theog. 455), ἀμείλιχος ἢ δ' ἀδάμαστος "невблаганный, невідворотний" (Hom. Il. 9, 158) та ін.

Можна зробити висновок, що Аїд у давньогрецькій міфології постає як таємна містична сутність, яка відкривається людині лише у потойбіччі. Основним мотивом зображення Аїда у давньогрець-

кій міфології є мотив вищого знання, яке надавалося після смерті і було невидимим для живих людей, страшним, жахаючим і невблаганним (*Αἰδης* означає "невидимий"), але таким, що вважалося неймовірним багатством (*Πλούτων* означає "багатий").

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Грейвс Р.* Мифы Древней Греции / Р. Грейвс ; [пер. с англ. К. П. Лукьяненко ; Под ред. и с послесл. А. А. Тахо-Годи]. – М. : Прогресс, 1992. – 620 с.
2. *Коростовцев М. А.* Религия древнего Египта / М. М. Коростовцев. – М.: Наука: Главная редакция восточной литературы изд-ва, 1976. – 336 с.
3. *Крамер С. Н.* Мифология Шумера и Аккада // Мифологии Древнего Мира ; под ред. В. А. Якобсона. – М.: Наука, 1977. – 456 с.
4. *Лосев А. Ф.* Мифология греков и римлян / А. Ф. Лосев ; [Сост. А. А. Тахо-Годи ; Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова]. – М. : Мысль, 1996. – 975 с.
5. *Мифы народов мира.* Большая серия знаний [Текст]: коллектив авторов / Под ред. Т. Зыковой. – М.: ООО ТД "Издательство Мир книги", 2005. – 128 с.
6. *Тахо-Годи А. А.* Греческая мифология / А. А. Тахо-Годи. – М. : Искусство, 1989. – 304 с.
7. *Burkert Walter* Greek Religion / W. Burkert. – Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1985. – 493 p.
8. *Mackie C. J.* Scamander and the Rivers of Hades in Homer // The American Journal of Philology, Vol. 120, No. 4, 1999. – pp. 485–501.
9. *Mikalson Jon D.* Ancient Greek Religion / J. D. Mikalson ; [2nd edition]. – Hong Kong: Wiley-Blackwell, 2010. – 256 p.
1. *Miller David L.* Hades and Dionysos: The Poetry of Soul // Journal of the American Academy of Religion, Vol. 46, No. 3, 1978. – pp. 331–335.

Стаття надійшла до редакції 27.04.15

Е. М. Докучаева, студ.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

Образ Аида в древнегреческой литературе и мифологии: когнитивный и лингвокультурологический аспекты

В статье исследованы способы вербализации представлений древних греков о царстве мертвых и его владыке, определены мифы, в которых Аид описывается как бог и как царство мертвых, проанализированы языковые средства изображения Аида в древнегреческой литературе, рассмотрен гносеологический аспект представлений греков о потустороннем мире, в частности установлена связь Аида с тайным знанием, которое можно было обрести после смерти.

Ключевые слова: вербализация, древнегреческий язык, древнегреческая литература, древнегреческая мифология, Аид, царство мертвых, хтонические культы, знание.

K. Dokuchaieva, Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

**The Image of Hades in the Ancient Greek Literature and Mythology:
Cognitive and Linguoculturological Perspectives**

The article deals with the verbalization means of the Ancient Greeks' conception of the Underworld and its Lord, the article contains the definition of the myths, in which Hades is described as a god and as the realm of the dead, the analysis of language means which represent Hades in Ancient Greek literature is given, the gnosiological aspect of the Greeks' conception of the Underworld is examined, in particular an interconnection between Hades and secret knowledge, that could be only achieved after death, is outlined.

Keywords: verbalization, Ancient Greek, Hades, Underworld, chthonic cults, knowledge.

УДК 821.133.1.131 П. Модіано

Н. В. Доценко, асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ
ВІДОБРАЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ
У ПРОЗІ ПАТРИКА МОДІАНО**

У статті розглядаються інтермедіальні стратегії у прозі Патріка Модіано, а саме ті художні прийоми, що суголосять засадам кінематографічних технік, зокрема "монтажне бачення" та різні моделі репрезентації, запроваджені відомим режисером, засновником теорії "кіноока", Д. Вертовим. Досліджено особливості відображення мнемонічних процесів у романах автора та виявлено типові моделі активації індивідуальної пам'яті.

Ключові слова: кіностратегії, пам'ять, інтермедіальність.

Романи Патріка Модіано становлять приклад "мистецтва пам'яті", за що письменник отримав Нобелівську премію 2014-го року. Звертаючись до теми пам'яті, автор застосовує різноманітні художні прийоми, зокрема ті, які створюють ефект візуалізації слова, що надає його творам інтермедіального характеру. Досліджуючи тексти Патріка Модіано, відмічаємо наявність стратегій, притаманних мистецтву кінематографа, яке, певною мірою, стало знаковим у наративних трансформаціях романного